

KULTURE U KONFLIKTU I DIJALOGU

Dr. Enes KARIĆ

Vjere su u svojim teologijama, u svojim doktrinama, ekskluzivne! Vjere u toj svojoj teološkoj ekskluzivnosti, u svijetu svojih religijskih dogmi, ostaju same za sebe. Tu vjere borave u svojoj intimi, u svojoj kući.

Jedna vjera se ne susreće sa drugom vjerom primarno kroz svoje osobene teološke tajne, niti kroz svoje temeljne vjerske doktrine. Naprimjer, kršćanstvo i islam često se mimoilaze na planu svojih teoloških doktrina. Kršćanstvo ne prihvata Muhammeda kao Božijeg poslanika. Islam ne prihvata Isusa Krista kao Božijeg sina! To su razlike, i to je naprosto tako.

Kao da na planu sržnih teoloških doktrina i ne može biti susreta među religijama. Jedino što tu može biti jest tolerancija i razumijevanje. Da toleriramo i razumijemo drugog i da pritom ne skrnavimo njegovu slobodu da on drukčije vjeruje u Boga.

Naravno, među dvije ili tri vjere može doći do tolerantne sistematizacije njihovih temeljnih teoloških principa. Na primjer, *Deset zapovijedi* je jedan takav popis zajedničkih religijskih istina, jedna takva sistematizacija. *Deset zapovijedi* poštuju i baštine ih i kršćani i muslimani i jevreji.

Međutim, kad smo kod teme *Kulture u konfliktu i dijalogu*, mi smatramo da je danas svaka kultura jedan veliki prostor za susretanje s drugim ljudima, s onim ljudima koji ne pripadaju našoj vjeri. Pogotovo nas obogaćuju one kulture koje su nastale kao proizvod višestoljetnog rada univerzalnog religijskog duha. Mi se oduševljavamo njihovim književnostima, umjetnostima, arhitektonskim zdanjima... Ne gledamo od kojih su vjernika ta djela potekla, već prvo gledamo istinsku i univerzalnu vrijednost koja nas je dotakla.

Danas treba afirmirati razgovor, susretanje i razumijevanje čovječanstva kroz različite kulture. S obzirom da se danas po prvi put diljem zapadne hemisfere našlo na desetine miliona muslimana, tema susreta i dijaloga kultura je možda najznačajnija tema kojom se danas trebaju pozabaviti muslimanski filozofi, teolozi, književnici, itd. koji žive na Zapadu. To je njihov urgentni zadatak.

Moramo biti svjesni da je tehnika danas razotkrila ili, pak, učinila vidljivim sve tradicionalne religijske svjetove.

Mi možemo protiv tehnike protestirati ili ne protestirati, ali ona je pokazala i razotkrila,

dakako na svoj način, sve tradicionalne i dosad zasebne svjetove.

Martin Heidegger je bio užasnud kad je vidio sliku planete Zemlje načinjenu iz svemira. Ta slika ga je pogodila, jer je mislio da nam tehnika oduzima intimu doživljaja Zemlje na kojoj se rađamo i na kojoj umiremo.

Ali, šta je – tu je! Zemlju su uslikali iz svemira i po prvi put smo ugledali na fotografiji njenu jedru okruglinu!

Činjenica tehnike je tu, činjenica globalizacije je također tu. Sve je to među nama, to je naš proizvod koji često sam radi i proizvodi učinke bez naše volje. Život sa činjenicom tehnike i globalizacije je život upleten u mnoge šanse za dobro, ali i u mnoge rizike.

Ali, kao što je i naš Stvoritelj Bog prihvatio rizik da – stvarajući čovjeka i ljudski rod – vidi kako mu se Njegova stvorenja suprotstavljaju i griješe, tako i mi, kreirajući globalizaciju i tehniku, moramo prihvatiti sve rizike naših djela i koliko god možemo gurati stvari u pozitivnom pravcu i u smjeru dobra.

Pritom moramo priznati da su danas tehnika i globalizacija otvorile neslućene šanse za susret kultura, ali i prostore za sukob kultura.

Naravno, svjestan sam da su se različiti vjernici i različite vjere i u prošlosti susretali i komunicirali. Islam je od svojih početaka u susretu s drugim vjernicima i drugim vjerama. I mnogi drugi su u susretu sa islamom. Ali, jednako tako moramo biti svjesni da su posredovanjem tehnike i globalizacije danas svi tradicionalni religijski i kulturni svjetovi i krugovi izišli nekako napolje, ospoljili su se, pokazali su se iz svoje samozatajnosti.

Svi smo danas vidljivi svima! Teško da danas igdje imamo netaknute tradicionalne svjetove do kojih nije došla naša ili tuđa mašina, kamera, elektronsko oko ili uho.

Tradicionalno orijentirani ljudi mogu žaliti ili lamentirati nad ovim tehničkim obezdjevičenjem svega, ali globalizacija je danas činjenica. A malo šta može biti tako tvrdoglavo kao činjenice?! I dok je u prošlosti bilo hramova, samostana, hanikaha, crkava, džamija i svetišta općenito unutar kojih nije stupila noga drugih vjernika, ili noga *nevjernika*, danas nam je

upravo taj *demijurg tehnike* omogućio, ili nas stavio u iskušenje, da zakoračimo u duhovnost drugih religijskih kultura, u duhovnost drugih religijskih univerzuma. I da drugi, jednako tako, zakorače i provire u našu duhovnost!

Susret kultura, dijalog kultura, danas je imperativ. Zašto? Zato što danas uopće nisu rijetkost drugi kulturni i religijski svjetovi. Niko više ne može ponoviti iskustvo Marka Pola, koji je bio rijetki kršćanski putnik kroz drevnu Perziju, Mongoliju i Kinu, niti možemo ponoviti iskustvo El-Birunija, koji je bio jedan od rijetkih muslimana koji je boravio u budističkim hramovima Indije...

Rekao sam da je tema susreta i dijaloga među kulturama, odnosno tema sukoba među kulturama, danas itekako značajna za savremeni islam i muslimane. Usljed svoga središnjeg položaja na religijskoj karti svijeta, danas su se muslimani u svojoj svojoj različitosti našli u izrazito snažnom procesu susreta sa drugih kulturama i religijama.

Ja sam musliman iz Bosne i Hercegovine te mi dopustite da govorim o šansama, ali i problemima susreta i dijaloga različitih kultura na evropskom kontinentu i na Zapadu.

Da još jednom podsjetim: Od Uralskog gorja do Los Angelesa ima više od pedeset miliona muslimana. Neki su autohtoni, kao Bošnjaci i Albanci na Balkanu, neki su došli u velikim i brojnim valovima ekonomske migracije, kao Arapi u Francuskoj, Bangladešani i Pakistanci u Velikoj Britaniji, neki su konvertiti, a neki su, opet, treća ili četvrta generacija muslimana na Zapadu. Kod ovih koje sam posljednje spomenuo maternji jezik je često engleski, njemački, francuski...

Svjedoci smo da varničenja i trvenja između muslimana na Zapadu i sekularnih društava Zapada dolaze najčešće onda kad muslimanska emigracija očituje svoje lokalne kulture, pa često i svoje plemenske kulture, kojih se sa nostalgijom pridržava. Tu vidimo sukob onog muslimanskog tribalno-lokalnog i onog što je na Zapadu protumačeno kao zapadno i samim tim univerzalno.

Ne želim biti sudija u ovom sporu, ali hoću kazati da je Zapad baš stoga moćni Zapad jer u svojim glavnim aktivnostima nastupa

univerzalno. Muslimani na Zapadu ne mogu biti značajan faktor ukoliko djeluju plemenski i lokalno.

Na današnjem Zapadu ono plemensko i lokalno, ma koliko neki muslimani mislili da je upravo to sama i vrlo bit njihove islamske kulture, samo ih getoizira, izolira i marginalizira.

Da se razumijemo, ja sam posljednja osoba koja bi mogla ili htjela zabraniti bilo kome da se pridržava svojih lokalnih običaja. Ja ovdje želim svratiti pozornost na to da mi muslimani moramo prestati brkati lokalno, tribalno i običajno sa onim što je islam na univerzalan način, sa onim što je islamski univerzalno. Lokalno i tribalno je za privatnu, univerzalno je za sveopću upotrebu. Lokalno i tribalno daju skučen i oskudan prostor, univerzalno daruje širinu i bogatstvo.

Danas u Evropi i na Zapadu općenito vidimo da ne postoji džamija na univerzalan način, već postoji džamija koja je bangladeška, turska, arapska, bosanska itd. Mi muslimani danas zbunjujemo Zapadnjake sa mnoštvom islama i pritom smo inferiorni u odnosu na sposobnosti koje su imali klasični muslimani u Bagdadu, Kordovi, Kairu, Isfahanu, Istanbulu, Buhari i Samerkandu. Jer, muslimani klasičnog doba imali su u tradicionalnim zemljama islama džamiju na univerzalan način.

Danas muslimani na Zapadu moraju u svojim vlastitim uvjetima oživjeti ovaj slavni izum klasičnih muslimana.

Danas i među samim muslimanima postoji *kulturalni sukob* između onog što je univerzalno muslimansko i onog što je kod muslimana tribalno i plemensko.

Svjedoci smo da je danas muslimanski svijet preplavljen raznim muslimanskim, najčešće arapskim, propagandistima koji agresivno tvrde da je samo *jedan tip* pantalona islamski, a drugi nisu, da je samo *jedan tip* boje odjeće islamski, drugi nisu, da je samo *jedan tip* brade islamski, drugi nisu, da je samo *jedan tip* *sjedenja* islamski, drugi nisu, da je samo *jedan tip* *mahrane ili frizure* islamski, drugi nisu, itd., itd.

Smatram da nas muslimane ovaj grub i ideološki tip *islamskog monizma* u kulturi neće dovesti ni do kakva dobra. Ovdje se radi o opasnom redukcionizmu koji lišava našu islamsku

vjeru svježine, lakoće, prilagodljivosti, otvorenosti.

Želim posebno podsjetiti na činjenicu da su današnji muslimani još uvijek nesposobni da na planu kulture zaimaju i stvore muslimanski Zapad. Naime, muslimanski Istok kulturalno postoji unatoč činjenici neokolonijalnih pritisaka i napada, među kojima je najžešći izraz Bushov američki ratni pohod na Irak.

Kad kažem *muslimanski Zapad*, ja ne mislim na to da na jednoj geografskoj strani svijeta, koja se naziva Zapadom, trebaju biti samo muslimani. Ne! Ja pod *muslimanskim Zapadom* mislim na onaj kulturalni entitet koji će zajedno i u kulturalnoj razmjeni živjeti sa *kršćanskim Zapadom*, sa *jevrejskim Zapadom*, sa *sekularnim Zapadom*, sa *građanskim Zapadom*, itd.

Dozvolite mi da ovdje istaknem jednu važnu tezu o kojoj, naravno, možemo dugo raspravljati. Naime, što je jedna kultura univerzalnija, to je prihvaćenija ne samo od onih koji je smatraju svojom, već i od drugih. Drugim riječima, manje sukoba i manje varničenja imamo među univerzalno protumačenim kulturama.

Johann Wolfgang Goethe je omiljen među muslimanima zato što je on izraz univerzalne kulture *kršćanskog Zapada*, baš kao što je i Hafiz Širazi omiljen na Zapadu jer je on izraz univerzalnosti islamske kulture. Slično bismo mogli kazati i za Dantea, na jednoj, i Rumija, na drugoj strani. Kulturalno gledano, islam i Zapad se preko ovih ljudi univerzalno razmjenjuju, jer je svaka strana ponudila nešto što je vrijedno i konvertibilno, nešto što će trajati milenijima.

Dakako, kad su posrijedi muslimani na Zapadu, ovdje smo dužni podsjetiti i na varničenja koja se događaju na planu politike i političke pragme.

Mnogim politikama i političarima na Zapadu možemo prigovoriti da se sa muslimanima na Zapadu ophode sa predrasudama. Neki se ophode sa muslimanima tako kao da je u toku osmanlijska opsada Beča ili kao da je nekakva muslimanska moćna vojna mornarica usidrena u Meksičkom zaljevu. I to su samo neki među mnogim razlozima što se

muslimani danas sporo politički integriraju u zapadna društva.

Moj je stav da muslimani na Zapadu danas ne trebaju pribjegavati osnivanju svojih klerikalnih, religijskih ili nacionalnih partija, već je njihova šansa u integriranju u već postojeće građanske političke partije i civilna tijela na Zapadu. Tamo se trebaju integrirati, participirati u politici i društvu kao građani.

Muslimani danas na Zapadu, a pritom mislim na onaj demokratski Zapad koji je projektiran kao polivalentan i koji je afirmiran u miru nakon 1945. godine, muslimani, dakle, u kontekstu takvog Zapada nemaju nikakve potrebe za političkim organiziranjem na način korištenja islama u ideološke svrhe ili pretvaranja islama u tzv. politički islam.

Ma koliko se muslimanima mogu učiniti slatkim priče o oživljavanju halife i halifata, potrebno je znati da se najveće bezumlje sastoji u vojevanju onih bitaka koje su unaprijed izgubljene.

Ko god danas na Zapadu razvija zastave političkog islama, taj postupa neodgovorno spram samih muslimana i briše mnogolike šanse koje muslimani imaju pred sobom na planu univerzalnog afirmiranja svoje vjere, kulture, civilizacije...

Vjerovanje islamskih načela – a njih nema mnogo i nisu komplicirana – nipošto ne ovisi o tome postoji li ili ne postoji halifa, jesmo li u ovoj ili onoj časovnoj, kulturalnoj, jezičkoj... zoni. Ono što nam treba za vjerovanje islamskih načela jest sloboda. Evropa je tokom ovih potonjih pedeset godina pokazala da umnogome znade osigurati slobodu svim vjerama.

Na kraju, rekao bih da je kultura i davanje i primanje. Muslimani u Evropi svojom univerzalnom vjerom i svojom univerzalnom kulturom doprinose razvijanju dvaju paralelnih i među se također prožimajućih procesa. Oni u sebi na prirodan način evropeiziraju islam, ali – jednako tako – na prirodan i beskonfliktn način oni u sebi i za sebe islamiziraju Evropu.

Summary

CULTURES IN CONFLICT AND DIALOGUE

Enes Karić, Ph. D.

This article starts with hypothesis that every culture today is one big space for encountering other people, namely those who do not belong to our religion. Dialogue between the cultures rather than conflict, represents a big task and a challenge for Muslims as well, particularly at the age of technology and globalization which created unimaginable opportunities for encountering but also for getting into the conflict with other cultures. Considering that for the first time today, there are tenths of millions of Muslims across the western hemisphere, the topic of encountering and entering into dialogue with other cultures, is perhaps the most significant topic which the Muslim philosophers, theologians, authors etc., living in the West should deal with. And while in the past there were temples, monasteries, hanikahs, churches and mosques in which other believers or non-believers never set their foot, it is exactly that particular Demiurge of technology that allows us today or at least tempts us to step into the spirituality of other religious cultures, into spirituality of other religious universes. Equally so, it allowed others to step into our spirituality as well. In the article *Cultures in Conflict and Dialogue*, the author presents us with some reasons, possibilities and goals of the Muslim perspective on the intercultural dialogue.

موجز

الثقافات في النزاع والحوار

أ. د. أنس كارييتش

ينطلق المقال من فرضية أن كل ثقافة اليوم تمثل مجالا واسعا للالتقاء مع الناس الآخرين، مع أولئك الذين لا ينتمون إلى ديننا. إن حوار الثقافات – لا تنازعا – هو الذي يمثل الوظيفة والتحدى الكبيرين للمسلمين، لا سيما في عصر التكنولوجيا والعولمة الذي فتح فرصا لا يمكن تصورها للقاء وكذلك حيزا لتصادم الثقافات. وبما أنه يعيش اليوم في النصف الغربي من الكرة الأرضية وللمرة الأولى عشرات الملايين من المسلمين، فإن قضية التقاء الثقافات والحوار فيما بينها تعتبر أهم قضية ينبغي على الفلاسفة والعلماء والأدباء المسلمين وغيرهم أن يشتغلوا بها، وخاصة أولئك الذين يعيشون في الغرب. وبينما كانت في الماضي المعابد والمساجد والكنائس والصوامع والأديرة مقتصرة على أصحابها، ولا يدخلها أحد من أتباع الديانات الأخرى أو من الملحدين، فإن التقدم التكنولوجي اليوم يفسح المجال أمامنا لكي ندخل في العالم الروحي لأتباع الديانات الأخرى، وأصبح بمقدورهم هم أيضا أن يدخلوا في عالمنا الروحي. يكشف كاتب مقال "الثقافات في النزاع والحوار" النقاب عن بعض الأسباب والإمكانات والأهداف عند المسلمين في مستقبل حوارهم مع الثقافات الأخرى.